

## **Ambivalence kvalitativnega raziskovanja učenja v odraslosti: primer etnografske metode**

*Nives Ličen*<sup>1</sup>

### **Povzetek**

Prispevek se osredotoča na etnografsko metodo kot naturalistično deskriptivno metodo za raziskovanje učenja odraslih in situ. Interpretirana je kot del kvalitativne raziskovalne prakse. Avtorica opisuje široke možnosti za uporabo etnografije pri raziskovanju učenja in izobraževanja v odraslosti. Namen razprave je odgovoriti na vprašanje, katere so prednosti, če pri raziskovanju učenja v odraslosti uporabimo etnografijo, in katere ambivalence se pokažejo tako pri uporabi etnografije kot širše pri kvalitativni paradigmi raziskovanja na polju učenja v odraslosti. Opisani so razlogi za uporabo in nekateri primeri. Tekst je sklenjen z razmislekom o etnografiji kot delu študij ne-znanja.

**Ključne besede:** etnografija, učenje, odraslost, raziskovanje, znanje

### **The Ambivalences of Qualitative Research in Adult Learning: The Case of the Ethnographic Method – Abstract**

The article focuses on the analyses of ethnography as a naturalistic and descriptive method for in-situ research in adult learning as part of qualitative research practice. The author describes the various uses of ethnography in researching learning and education in adulthood. The aim is to show the advantages of using ethnography in the study of adult learning and describe the ambivalences that manifest both in the use of ethnography and more broadly in the qualitative paradigm of research in the field of adult learning. The reasons for using ethnography and some examples are described. The article concludes by reflecting on ethnography as part of the ethnographic studies of ignorance.

**Keywords:** ethnography, learning, adulthood, research, knowledge

---

1 Izr. prof. dr. Nives Ličen, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

## Uvod

V zadnjih dvajsetih letih je bilo veliko novosti v raziskovanju učenja in izobraževanja v odraslosti, ki prinašajo izzive in dileme. Inovacije so bile spodbujene s teoretskimi premiki, izhajajočimi iz poststrukturalizma in razmišljanj vplivnih avtorjev, kot so npr. Foucault, Derrida, Lyotard, Deleuze, Guattari, Latour. Na osnovi tega se razvijejo metode, ki so osredotočene na odnose, sisteme, prakse, nelinearnost in s tem povezano nepredvidljivost (gl. Fenwick, Edwards in Sawchuck, 2011). Kvalitativna paradigma vključuje tudi uporabo umetniških pristopov (gl. Jacobsen, Drake, Keohane in Petersen, 2014; Leavy, 2015), kar le kaže na to, da se zelo hitro razvija in spodbuja tudi negotovosti, med drugim vprašanje, ali so to res ustrezne metode znanstvenega raziskovanja. Dvomi pa ne ovirajo razvoja. Še več: pojavlja se že poimenovanje postkvalitativno raziskovanje. Primer takega raziskovanja je raziskovanje učenja na delovnem mestu, ki se – spotoma – pogosto povezuje prav z etnografijo. Strom in Martin (2017) v delu *Becoming Teacher: A Rhisomatic Look at First Year Teaching* uporabljata t. i. rizomsko raziskovanje, ki pomeni postkvalitativno raziskovanje, ki sledi konceptu kristalizacije in pri tem ni dihotomij. Elementi so namreč definirani z odnosi.

Kvalitativno raziskovanje je v andragogiki v vzponu; čeprav se že nekaj let z njim teoretsko in praktično ukvarjajo eminentni avtorji in avtorice, kot je Merriam (2002), je še vedno deležno dvomov o ustreznosti. Ambivalenca ali razpetost med dvomom o znanstvenosti raziskav in hkrati pridobivanje poglobljenih kontekstualiziranih spoznanj, ki jih omogočajo kvalitativne metode, je soočena z razpravami o zagotavljanju zanesljivosti in veljavnosti pri rabi kvalitativnih metod. Nekatere elemente, povezane z ambivalenco v odnosu do kvalitativnega raziskovanja, bomo v tem besedilu prikazali na primeru uporabe etnografije. Tudi etnografija je namreč del kvalitativne paradigme raziskovanja in se včasih pojavlja kot vrsta raziskave, včasih kot metoda, včasih kot strategija. Etnografija se v sodobnosti hitro spreminja, razvija mnogo variant izvedbe, še posebno pri uporabi v različnih organizacijah ali podjetjih.

V tem prispevku se ne bomo dotikali postkvalitativnih novosti, temveč se bomo osredotočili le na etnografijo kot del kvalitativnega raziskovanja. Novosti smo bežno nakazali zato, da postane okvir širjenja (in ambivalenc) kvalitativnega raziskovanja bolj opazen. V tem besedilu želimo opozoriti predvsem na široko možnost uporabe etnografije za raziskovanje učenja v odraslosti in hkrati na paradokse uporabe etnografije, zato bomo najprej opisali nekaj razlogov, zakaj izbrati etnografijo, nato pa prikazali nekaj primerov. Zaključili bomo z vprašanjem, kako z uporabo etnografije raziskovati ne-znanje. Namen tega poglavja je predvsem odgovoriti na vprašanje, katere so prednosti, če pri raziskovanju učenja in izobraževanja v odraslosti uporabimo etnografijo ter katere ambivalence se pokažejo.

## Etnografija v različnih okoljih

Etnografsko metodo uporabljajo že več kot sto let, najprej so jo uporabljali antropologi, kasneje pa se je uveljavila tudi na drugih področjih raziskovanja. Ključni element te raziskovalne metode<sup>2</sup> je neposredni stik raziskovalca z udeleženci v raziskavi, kar pomeni, da je naturalistična ter da raziskuje pojave v okolju in ne v izoliranih, umetno ustvarjenih okoliščinah. Z etnografijo spoznavamo življenjski svet ljudi in situ. Poleg tega, da je naturalistična, je tudi deskriptivna, opisuje pojave, ki jih najbolj pogosto interpretira iz zornega kota udeležencev (emski pristop).

Med znanimi raziskovalkami, ki so se ukvarjale z etnografijo spoznavanja v odraslosti – kar je posredno povezano z andragogiko in učenjem v odraslosti –, je Lucy Suchman,<sup>3</sup> ki je poznana kot etnografinja v Xerox podjetju (*Xerox Parc Research Lab*) in v ameriški literaturi velja za pionirko korporativne etnografije. Njena knjiga *Plans and Situated Actions: The Problem of human-machine communication* (1987), ki je nastala na osnovi etnografije v Xeroxu, je izšla v seriji *Learning in Doing*. To velja omeniti zato, ker je večina etnografij, ki proučujejo učenje v odraslosti, povezana z učenjem v neki praksi, ob nekem delovanju. Etnografija je bila tudi v omenjeni raziskavi uporabljena za spoznavanje učenja med delovanjem ali učenja na delu.

Avtorica meni, »da bi ljudi spoznal, moraš biti z njimi in jih opazovati, saj ljudje povedo nekaj (npr. v anketi), naredijo pa nekaj drugega«. (Spo)znanje, navade, vrednote nastajajo v nekem okolju, nastajajo z vključenostjo človeka kot celote v materialni in duhovni svet. Pomembno je telo, pomembni so predmeti, pomembne so prakse.<sup>4</sup> Etnografija omogoča pridobivanje podatkov o dejanskem vedenju ljudi, o vsakdanjih praksah, zato je potrebno prakse doživeti. Vedno znova se lahko strinjamo z Margareth Mead, ki je dejala, da je velika razlika med tistim, kar ljudje rečejo, in tistim, kar ljudje naredijo. Prav tako je velika razlika med tistim, kar ljudje rečejo, da so naredili, in kar so dejansko naredili.<sup>5</sup> Ljudi je potrebno opazovati, da ugotovimo vzorce njihovega ravnanja in obnašanja ter učenja.

Podobno mnenje imajo tudi raziskovalke in raziskovalci učenja odraslih pri nas. Ko sem se letos pogovarjala s Petro Javrh o njenem snemanju filmov o učenju in izobraževanju ranljivih ciljnih skupin, je poudarila pomen opazovanja ljudi za ugotavljanje potreb po izobraževanju. Ko je pripovedovala o dolgotrajnem druženju z ljudmi, o katerih snema izobraževalne filme, je povedala tudi: »Ne moreš pripravljati izobraževanja, če ne

2 V tem besedilu se ne bomo posebej ukvarjali z razlikovanji med pristopom, strategijo, metodo, kar je predmet razprav v metodologiji, kjer ni enotne delitve.

3 Lucy Suchman je antropologinja znanosti in tehnologije.

4 Več o tem Suchman, L. (2011). *Restoring Information's Body - Remediations at the human-machine interface*. Predavanje dostopno na <https://www.youtube.com/watch?v=Z3I-ndAXYWg>. Gl. tudi različne raziskave o formiranju znanja v okolju T. Ingolda in B. Latourja.

5 Gl. The Tucson *Garbage Project* (1973), ki ga je vodil W. Rathje. Z raziskovanjem odpadkov so npr. ugotovili, da je bila uporaba alkohola višja, kot so ljudje v anketah povedali.

poznaš ljudi. In da bi ljudi spoznal, moraš biti z njimi.« Vsako njeno snemanje filma je tudi svojska etnografija.

Moje prvo srečanje z etnografijo je bilo v 90. letih prejšnjega stoletja, ko smo pripravljali prvo Andragoško poletno šolo. Spomladi leta 1995 sem opravila dvomesečno terensko raziskavo o učenju in izobraževanju v društvih v Vipavski dolini. Pri raziskovanju učenja in izobraževanja v društvih sem se tedaj naslanjala na intervjuje z lokalnimi poznavalci zgodovine posameznih krajev, duhovniki po župnijah, strokovnjaki v arhivu, predsedniki izbranih društev. Podatke smo nato uporabili pri pripravi poletne šole, ki se je navezovala na lokalno tradicijo, na kateri naj bi slonel razvoj kraja.

Etnografija je študij vedénja ljudi, njihovega čuténja, mišljenja, govorjenja ... in to v njihovi kulturi. Etnografija pomeni opazovati ljudi v njihovem naravnem in kulturnem okolju ter opisovati kulturo neke skupine. Etno- se nanaša na partikularno socialno-kulturno skupino ali lokalizirano skupnost. Etno-grafija pomeni dvoje: metodo in način zapisovanja kulture. Način zapisovanja je najpogosteje povezan s pripovedovanjem zgodbe. Dvojnost pri uporabljanju termina včasih povzroča težave pri razumevanju. Watson (2011), ki opisuje predvsem etnografije v organizacijah, razume etnografijo kot način pisanja in analiziranja socialnega življenja, ki korenini tako v znanosti kot v humanistiki. Hamersley (Hamersley in Atkinson, 2007), ki je raziskoval etnografijo v izobraževanju, razume etnografsko metodo zelo široko in jo predstavi kot sinonim za kvalitativno raziskovanje. V tem prispevku bomo etnografijo razumeli kot način raziskovanja, ki je del kvalitativne paradigme raziskovanja učenja in izobraževanja. V tem besedilu bomo opisovali predvsem značilnosti etnografije kot metode (ne le kot načina (za)pisanja) za raziskovanje socialnih skupin in socialnih praks. Ne bomo pa posebej razmišljali o etnografijah predmetov, ki so se razvile s t. i. materialnim obratom (*material turn*), ki podarja vlogo in pomen objektov pri konstrukciji socialne realnosti ter s tem tudi znanja.

Etnografije nastajajo v različnih okoljih. Zgoraj sem omenila, da obstajajo posebne minietnografije ob snemanjih filmov, da smo opravljali terensko etnografijo o učenju v lokalnem okolju (Vipavska dolina), raziskovali smo tudi učenje Aeta skupine na Filipinih (gl. Ličen, Lihtenvalner in Podgornik, 2012). Ellen Isaac je opazovala, kako ljudje parkirajo, Lucy Suchman je uporabljala etnografijo v industriji, Jane Lave je uporabljala etnografijo za opazovanje učenja v različnih praksah, od šivanja hlač do usposabljanja za babico. Zelo zanimive so institucionalne etnografije, saj z njimi dostopamo do tihega znanja. Smith (2005) ugotavlja, da je institucionalna etnografija pomembna za raziskovanje *doxe* ali mnenj, stališč, polja prakse.<sup>6</sup> Etnografija omogoči, da raziskovalci uvidijo

6 Polje prakse (*field of practice*) kot mikrokultura deluje tako, da vzdržuje norme, pravila o tem, kako delovati, misliti, čutiti. Ta pravila posamezniki internalizirajo kot svoj habitus. Odnosi dominacije postanejo tako samoumevni, da jih sploh ne opazimo več in se reproducirajo »brez besed«, to je prek praks in izkušenj (več v Bourdieu, 2001, str. 54; Bourdieu, 2002). Pozorni moramo biti na to, da se habitus ne spreminja le z racionalno-kognitivnimi pristopi (metodami). Prakse, ki formirajo habitus in ga spreminjajo, vključujejo celovitega človeka. Prav iz teh razlogov so lahko strategije z uporabo umetnosti ali izkustvene metode ali metoda, kot je *photovoice*, zelo učinkovite.

strukturo moči, vzorce, vplive kulturnih silnic v delovanju. Slednje je izpostavljeno pri kritični etnografiji, ki je pogosto (tudi) aktivistična. Ločimo namreč med realistično ali tradicionalno etnografijo, pri kateri interpretacija sledi podatkom in ni prekrita s političnimi cilji ali presojami. Kritična etnografija pa se osredotoča na študij marginaliziranih skupin, raziskuje v luči konceptov moči in nadzora ter si za cilj postavlja opolnomočenje ljudi. Nekateri avtorji (npr. Creswell, 2009) delijo etnografije na tri vrste. Creswell poleg omenjenih dveh dodaja kot samostojno vrsto etnografije še študijo primera (*case study*). Slednja je osredotočena na posamezne primere ali posameznika. Primeri so lahko program, aktivnost, dogodek. Med sodobnimi avtorji pa se poraja vprašanje, koliko primerov je potrebnih, da bo etnografija kredibilna (gl. Small, 2009). Ko razumemo etnografijo kot študijo primera, gre navadno za razširjeno študijo primera, saj hočemo z raziskavo doseči tudi razlago pojava in ne le opisa pojava.

Etnografsko raziskovanje se uporablja v različnih vedah,<sup>7</sup> vključno z izobraževalnimi vedami, kjer pa nastopi drobna posebnost. Etnografska metoda je v izobraževanju že dolgo uporabljena kot raziskovalna metoda in tudi kot del kurikuluma, to je kot izobraževalna strategija na različnih stopnjah izobraževanja. Tovrstno prepletanje učenja, poučevanja in raziskovanja je dokaj pogosto v t. i. novih študijah pismenosti (*New Literacy Studies*), ki izhajajo iz konceptov praks uporabe pismenosti v kulturi. Raziskovalce zanima, kaj ljudje naredijo s svojim znanjem oz. kako svojo pismenost uporabijo. Pismenost v teh raziskavah razumejo kot socialno prakso. Učitelji uporabijo podatke iz etnografij za poučevanje in razvijanje kritične refleksije (gl. Barton in Hamilton, 1998; Hamilton, 1999; Street, 2013).

Etnografske pristope pri raziskovanju učenja so uporabljali tudi: Lave in Wenger (1991) v svoji znani študiji o periferni participaciji ter Scribner (1984), ki je raziskovala učenje matematike v vsakdanjem življenju. Tudi v slovenskem okolju je etnografske pristope uporabljala Alenka Janko Spreizer (1999) pri proučevanju pismenosti Romov konec prejšnjega stoletja. Uporaba etnografske metode se v izobraževanju odraslih povezuje z ljudskim izobraževanjem (*popular education*) in skupnostnim izobraževanjem (*community education*), ki svojo teorijo in praktične pristope razvijata iz idej Paula Freireja. Pristopi v ljudskem izobraževanju poudarjajo enakovrednost ali partnerstvo učencev in učiteljev pri konstrukciji znanja, utemeljenega na raziskovanju lokalnih socialnih resničnosti, zato je etnografija primerna metoda za raziskovanje potreb in tudi za aktivno poučevanje. Dialoškost je ključna značilnost pri etnografskem raziskovanju.

V sodobnosti se etnografsko raziskovanje uporablja pri raziskovanju skupnostnega izobraževanja (O'Grady, 2018), učenja na delovnem mestu (Juravich, 2017), neformalnega izobraževanja (Ličen, Findeisen in Fakin Bajec, 2017; Ličen, Lihtenvalner in Podgornik,

---

7 V socioloških raziskavah so znani začetki etnografskega raziskovanja v 19. stol, npr. raziskovanje nižjih slojev v Londonu, ki je zbrano v delu Charles Booth (1902) *Life and Labour of the People in London*. Avtor je kombiniral intervjuje, opazovanje in statistične podatke.

2012), izobraževanja v različnih organizacijah (Czarniawska, 2018; Cefkin, 2010). Pri proučevanju učenja v organizacijah se etnografije pogosto navezujejo na teorijo reflektivne prakse in ekspanzivnega učenja. V večini primerov je učenje opredeljeno kot socialna praksa<sup>8</sup> in teoretični okvir za tako raziskovanje je nastal že v delih prej omenjenih Sylvie Scibner, Briana Streeta, Etiena Wengerja in Jeane Lave. Na razvoj etnografske metode pri raziskovanju učenja in izobraževanja v odraslosti so vplivali kritična teorija, feministične študije, fenomenologija, poststrukturalizem.<sup>9</sup> Pomembni so koncepti modrosti in praktične modrosti.<sup>10</sup> V nadaljevanju bomo pojasnili razloge, zakaj izbrati etnografijo.

## Razlogi za izbiro etnografije

Etnografija je raziskovalna metoda, s katero proučujemo procese (učenja in izobraževanja) v konkretnih aktualnih okoliščinah (določen čas, kraj, ljudje), zato navadno ne uporablja orodij, ki so dekontekstualizirana (kot so npr. pri raziskovanju znanja razni testi znanja). Raziskovalci želijo razumeti, kako posamezniki v neki kulturi oblikujejo svojo (socialno) resničnost in svoje znanje. Etnografski pristop je holističen – proučujemo celovite pojave, npr. komunikacijo v določeni kulturi, učenje v določenem okolju. Pri tem se uporablja več različnih tehnik za zbiranje podatkov: govornjena in pisana beseda, fotografije in posnetki, artefakti, intervjuji, opazovanje, zbiranje dokumentov.

Etnografija je interpretativna, saj je glavni namen predstaviti perspektive udeležencev v raziskavi. Izvajanje etnografije je včasih pomenilo dolgotrajno, večletno, terensko delo v tuji kulturi, sodobni raziskovalci pa so etnografsko delo razširili tudi v svojo kulturo, kjer pogosto sledijo tehniki, s katero se postavijo v vlogo nepoznavalcev, tako da pristopajo k pojavom, kot da jih ne bi poznali (ang. *making the familiar strange*). Norveška antropologinja Marianne Gullestad je npr. raziskovala ženske v mestnem okolju v svoji domači državi (domača kultura) z intervjuji.

Sodoben trend razvoja etnografije gre v sodelovalno etnografijo (*collaborative ethnography*). Kritiki etnografije, ki ne vključuje v interpretacijo tudi sodelujočih v raziskavi (npr. Atkinson, 1990), so izpostavili, da posamezen raziskovalec ne more sam interpretirati podatkov in ne more sam pojasnjevati pogledov udeležencev v raziskavi. Sodobni

8 Pojem socialna praksa izhaja iz del Bourdieuja, s proučevanjem učenja in socialne prakse sta nadaljevala Wenger, Engeström. Omogoča, da povežemo človekovo delovalnost (*agency*) in socialne strukture. Socialna praksa vključuje udeležence, področje znanja, vire, okolje. Če raziskujemo učenje kot socialno prakso, se odmaknemo od izoliranega posameznika, ki ima nek primanjkljaj v znanju. Približamo se posamezniku v socialnem kontekstu, približamo se skupnim virom in tradicijam.

9 Različne avtorice in avtorji izpostavljajo vpliv Deleuzea in njegov koncept rizoma in rizomskega mišljenja (*rhizomatic thinking*). Za ta način mišljenja so značilni: heterogenost in načelo povezanosti, divergentnost (gl. Kim, 2016, str. 63). Vzorci so v nenehnem spreminjanju. Pri raziskovanju lahko sledimo različnim glasovom, ki se nato zlijejo v skupno naracijo.

10 Etnografske raziskave s področja vzgoje in izobraževanja so npr. objavljene v revijah *Ethnography and Education*, *Ethnography*, *Curriculum Studies*.

pristopi vključujejo sogovornike (včasih so jih imenovali informatorji), to je ljudi, ki so o svojem življenju pripovedovali ali so bili del opazovanja, tudi v proces interpretacije. Ljudje dokumentirajo svoje prakse, svojo resničnost (npr. posnamejo fotografije ali dokumentirajo prek pripovedi ali posnetkov). Ko so podatki zbrani (npr. intervjuji so transkribirani), »vrnemo« povedano v formi zapisanega udeležencem v raziskavi. To pomeni, da skupaj prediskutiramo podatke (npr. transkripte) in interpretacijo. Zaključna zgodba je skupno delo raziskovalcev in udeležencev.

Kdaj torej izbrati etnografsko metodo? Preprost odgovor na to vprašanje je, da tedaj, ko želimo pridobiti poglobljen uvid v neko dogajanje. Ko želimo spoznati, kako udeleženci v raziskavi razumejo in ustvarjajo svojo resničnost (svoje znanje, vrednote in stališča, svojo identiteto), kakšne so njihove navade in zgodbe. Kritična etnografija pa je uporabljena tedaj, ko raziskovalec želi tudi spreminjati družbeno prakso.

Najbolj pogosto je etnografija pri raziskovanju učenja v odraslosti uporabljena v povezavi s t. i. vernakularnim učenjem<sup>11</sup> (*vernacular learning*). To je učenje, ki ni regulirano, sistematizirano, nima formalnih pravil, poteka v delovnem ali lokalnem okolju, v religioznih kontekstih, ob osebnih izkušnjah.

### Potek raziskovanja glede na stopnjo vključenosti in strukturiranosti

Kot smo doslej poudarili, tradicionalna etnografija pomeni opazovanje z udeležbo, ključna značilnost pa je to, da je raziskovalec v neposrednem stiku s skupino ali pojavom, ki jo/ga raziskuje. Ta stik je lahko prikrit (prikrito opazovanje) ali odkrit (odkrito opazovanje). Raziskovalec participira v življenju skupine, je del te skupine kot opazovalec oz. aktiven udeleženec. Raziskovalec je lahko bolj ali manj intenzivno vključen v življenje skupine, ki jo opazuje. Najnižja stopnja vključenosti pomeni zgolj opazovanje, ko je njegova identiteta prikrita (*complete observer*), najvišja stopnja pa je popolna vključenost v življenje skupine (*complete participant*). Med različnimi stopnjami ni ostre meje, saj je lahko raziskovalec v času raziskave bolj ali manj intenzivno vključen v življenje skupine. Ko se raziskovalec odloča, kako intenzivno bo vključen v življenje skupine, ki jo raziskuje, se mora soočiti tudi z etičnimi vprašanji. Takšno je denimo vprašanje, ali je opazovanje, ko opazovani ne ve, da je opazovan, etično sprejemljivo. Drugo vprašanje pa je, kdaj se popolna udeležba iz raziskovalne metode spremeni v realno življenje. To vprašanje je še posebej kočljivo v primerih, ko gre za opazovanje z udeležbo v nelegalnih praksah.<sup>12</sup> Watson (2011) izpostavlja pomen odnosov in intenzivnega opazovanja, zbiranja

11 Neologizem *vernakularno učenje* se uporablja za oznako učenja, ki vključuje tako segmente neformalnega izobraževanja kot informalnega ali priložnostnega učenja. Poudarek je na učenju v domačem (lokalnem) jeziku, v vsakdanjem okolju, upošteva tradicionalno znanje v okolju. Najpogosteje se pojavlja v povezavi z manjšinami v nekem okolju. Podoben koncept je vernakularna arhitektura.

12 Gl. npr. delo Alice Goffman (2014): *On the Run*, kjer je vključena etnografija v soseski z omrežji preprodaje drog.



»insajderskih« podatkov, ki so pomembni za to, da razumemo, kako kultura skupine deluje. Vsi podatki so zbrani v določenem okolju, ki pozna svojo socialno realnost, zato je pri zbiranju podatkov pomemben koncept resnice in realnosti.

Preden se dotaknemo nekaterih metod za zbiranje podatkov, naj omenimo naslednjo ambivalenco ali problem. Vprašanje je, do kolikšne stopnje naj bo opazovanje strukturirano. Nekateri avtorji menijo, da naj bo opazovanje usmerjeno, drugi pa, naj se opazovalec povsem prepusti. Med slednjimi je Kurt Wolff (1912–2003), ki je razvil svoj model, poimenovan *surrender-and-catch* (Wolff, 1976) ali »prepusti se in ujemi«. Njegovo delo uporabljajo pogosto pri etnografijah v podjetjih, zato je zanimivo tudi za andragogiko dela. Wolff je sicer znan kot raziskovalec na polju sociologije znanja<sup>13</sup> in fenomenološke sociologije. V svojem modelu zagovarja epistemološko pozicijo, po kateri je raziskovalec zavzet, v raziskovanje vstopa s čustvi in ne ostane neprizadeti opazovalec. Raziskovalec vstopi v okolje ter se temu okolju in kulturi odprto preda, prepusti se izkušnjam, za katere še ne ve, kaj pomenijo. Nevarnost takega tipa raziskovanja je to, da lahko vse to seveda vodi v stres in čustveno prizadetost (gl. Tedlock, 1991). Ujeti (*catch*) je druga beseda, ki označuje model (*surrender-and-catch*). Ko se raziskovalec preda, se osvobodi predsodkov, daje možnost za odprt odnos s pojavom – to je odnos brez metode – in možnost novemu spoznanju ter nato lahko »ujame« sporočila iz odnosa s pojavom.

Raziskovalec ne anticipira spoznanj (ne pripravi hipotez, ki bi jih preverjal). Ta pozicija je izziv v odnosu do prevladujoče zahodne miselnosti, po kateri je potrebno okolje obvladati, nadzorovati, upravljati in tudi manipulirati. »Predati se« pa pomeni dopustiti izkušnji, da govori sama zase, opustiti prepričanje, da lahko okolje nadzorujemo. Nasprotno od nadzorovanja naj bi raziskovalec do pojavov gojil »kognitivno odprtost« in »kognitivno ljubezen« (Wolff, 1976, str. 22–23), kar implicira, da se izgubijo meje med okoljem, raziskovalcem in delovanjem. Vse se zlije v celovito prakso, raziskovalec opusti vse predpostavke in jih raje oblikuje kot vprašanja. Še več: če ima predpostavke, jih preizpraša. Ker je raziskovanje zelo odprto, je veliko tveganje, kakšni bodo rezultati, hkrati pa je tudi veliko tveganje, da bo raziskovalec prizadet ali razočaran glede podatkov, odnosov, ugotovitev. Wolffovo sporočilo je bilo, da je potrebno sprejeti tveganje in dati glas tudi tistim načinom spoznavanja, ki niso načrtovano in strukturirano racionalni. To njegovo sporočilo je zelo aktualno, ko ga postavimo v kontekst afektivega obrata (*affective turn*) v poststrukturalizmu, ki nakazuje izročitev glasu tudi poetičnemu, estetskemu, emocionalnemu. Omenjeno se povezuje s sodobnimi pristopi z uporabo umetnosti.

Wolffov model, ki je izrazito fenomenološki in emancipatorjen, je bil deležen kritične presoje predvsem avtorjev pozitivističnih smeri raziskovanja. Zagovarja namreč

13 Doktoriral je z delom *La Sociologia dell sapere* (Sociologija znanja) v Firencah leta 1935.



dejavno pozicijo raziskovalca pri družbenih spremembah. Raziskovalec spozna pojav in ljudem omogoča vpogled za mogoče socialne transformacije ter jih spodbuja pri transformacijah, kar je daleč od »objektivne« drže raziskovalca, ki se v odnosu do udeležencev raziskovanja čustveno ne angažira.

## Načini zbiranja podatkov

Za etnografijo, ki poteka v praksi neke skupnosti ali organizacije, je značilna refleksija. Osrednji element »študij prakse« je prepričanje, da je praksa kot socialno življenje nenehno ustvarjanje ali produkcija znanja in smisla. Učenje je dinamično in kompleksno, učenje omogoča, da se prakse nenehno porajajo in spreminjajo. Za spoznavanje teh procesov potrebujemo različne podatke in jih zbiramo na različne načine.

Načini zbiranja podatkov se v različnih virih različno poimenujejo. Tudi to lahko razumemo kot nejasnost in izziv. Nekateri štejejo študijo primera kot vrsto etnografije, drugi pa kot metodo zbiranja podatkov znotraj etnografije. Najbolj značilno za etnografijo je to, da beležimo podatke iz opazanj (opazovanje), neformalnih pogovorov (nestrukturirani pogovori), kot terenske<sup>14</sup> zapiske. Pospremimo jih z intervjuji in s posnetki, fotografijami. Na osnovi teh tehnik se razvijejo poročila v obliki zgodbe, fotografske naracije, digitalnega pripovedovanja zgodb.

Med sodobnejše tehnike zbiranja podatkov sodi spremljanje ali sledenje (*shadowing*), ki je posebej primerno za aktualno mobilno etnografijo (Czarniawska, 2018), in opazovanje učenja na delu. Omogoča, da raziskovalec »ujame« načine življenja in dela ljudi, ki so v gibanju, se hitro premikajo z enega mesta na drugo in uporabljajo sodobna komunikacijska sredstva. O tej tehniki so že pred leti pisali, npr. kot o tehniki spremljanja ravnatelja v različnih okoljih delovanja (gl. Wolcott, 2003). Gre za način zbiranja podatkov, ko raziskovalec sledi posamezniku »kot njegova senca« v vsem njegovem gibanju – od tod tudi poimenovanje.

Med sodobnejše tehnike spadajo tudi tehnike virtualne etnografije (*virtual ethnographic methods*). V teh primerih se raziskava odvija v virtualnem prostoru (*on-line*) in ne vsebuje živih, neposrednih stikov. Pojavlja se poimenovanje netnografija. Podrobneje bomo predstavili tehniko glas podobe, ker je to zelo uporabna raziskovalna tehnika, hkrati pa (lahko) deluje kot izobraževalna metoda. To je način zbiranja podatkov, ki omogoča, da etnografijo združimo z elementi akcijskega raziskovanja.

*Photo voice* ali glas podobe je tehnika, ki se povezuje bodisi z radikalnimi etnografijami, npr. neomarksistično kritično etnografijo, ali pa s fenomenološko etnografijo. Glas podobe ali – bolj dobesedna oznaka te prakse – glas fotografije je postopek, s katerim udeleženci raziskave zabeležijo probleme v svoji skupnosti. Najbolj pogosto je to

14 Kot »teren« lahko razumemo nek prostor, npr. učenje v parku, ali pa neko organizacijo, npr. učenje v podjetju.

fotografiranje in pomeni, da ljudje s podobo/fotografijo izražajo svoje življenje, kot ga v skupnosti doživljajo. Včasih je lahko tudi snemanje. Vpeljana je bila kot metoda zbiranja podatkov v skupnostni participatorni raziskavi (*community based participatory research - CBPR*) (Wang v Evans-Agnew in Rosenberg, 2016). V nekaterih elementih je podobna fototerapiji (gl. Peljhan in Zelić, 2015). Za raziskovanje učenja in izobraževanja je tehnika glas podobe zelo uporabna, ker lahko zbiralci podatkov delujejo kot spodbujevalci sprememb v svojem okolju. Tehnika glas podobe ima tri cilje: (a) omogočiti ljudem, da posnamejo in razmišljajo o prednostih ter pomanjkljivostih v skupnosti; cilj delovanja je opolnomočiti ljudi in jim dati glas prek fotografije; (b) spodbujati kritični dialog o pomembnih izzivih, razvoj komunikacijskega ali dialoškega znanja prek uporabe fotografij in diskusije ob fotografijah; (c) s svojimi sporočili naj bi ljudje dosegli nosilce družbene moči, odločevalce. Vsi ti elementi so izrazito prisotni v participatornih skupnostnih raziskavah. Taber (Jubas, Taber in Brown, 2015), Jason in Glenwick (2016) poudarijo, da ljudje s fotografijami zbirajo individualne in skupnostne potrebe na različnih področjih (zdravje,<sup>15</sup> hrana, voda, izobraževanje ipd.) in jih nato pretvorijo v programe skupnostnega izobraževanja.

S pomočjo fotografij lahko raziskovalci bolje spoznajo in razumejo pojave v katerikoli skupini (npr. v ciljnih skupinah manj izobraženih ali v ciljnih skupinah manjšin ali odraslih s posebnimi potrebami) ali družbenem okolju. Tehnika ni omejena le na etnografijo, lahko jo uporabimo tudi v fenomenoloških študijah in v drugih kvalitativnih raziskavah.

Ko uporabimo glas podobe, izhajamo iz določenih problemov. Navadno raziskovalci določijo probleme in oblikujejo vprašanja, nato izberejo udeležence, ki so povezani s problemi. Te povabijo v raziskavo in jih na prostovoljni osnovi vključijo. Seznanijo jih z uporabo fotoaparata ter etiko pri opazovanju in fotografiranju. Po fotografiranju sledijo intervjuji s posamezniki in skupinska diskusija. Najpogosteje je to fokusna skupina, ki se pogovarja na osnovi štirih ali petih vprašanj o razlogih za izbor tem fotografiranja, o njihovih občutkih pri fotografiranju. Pri pogovoru o fotografijah lahko uporabijo naslednje korake ali vprašanja, pri katerih je takoj opazno, da gre za povezovanje raziskovanja z delovanjem.

(a) Kaj vidiš na fotografiji? (b) Kaj se dogaja na fotografiji? (c) Kakšno povezavo ima to z vašim življenjem? (č) Zakaj je ta situacija nastala? (d) Kaj lahko naredimo?

Po opravljenih razgovorih raziskovalci pripravijo vsebinska poročila, izložijo pomenske enote (teme) in pripravijo zapise, ki jih predstavijo odločevalcem, to je lokalni oblasti, in ljudem, ki so vključeni v probleme, in sicer z namenom, da se vpelejo spremembe. Fotografije, ki so jih posneli, so objavljene na javnih mestih (npr. lokalna galerija, knjižnica, spletna stran, časopisi) in pokažejo, kaj ljudi zanima, skrbi in kako pojave

15 O raziskovanju problemov z zdravjem z metodo *photovoice* glej Evans-Agnew, Boutain in Rosenberg (2017).

vidijo. Glas podobe je metoda, ki poudarja vključenost lokalnih prebivalcev<sup>16</sup> v raziskavo kot sodelavcev. Kot aktivni sodelavci (ne le kot pripovedovalci v odnosu z raziskovalci) fotografirajo in skupaj z raziskovalci izluščijo/ekstrahirajo ključne teme. Če je pri fototerapiji fotografiranje namenjeno zdravljenju posameznika, je pri metodi glas podobe fotografiranje namenjeno reševanju/zdravljenju skupnih problemov. Lokalni sodelavci v raziskavi razvijejo refleksijo o problemih, izrazijo svoja razmišljanja in občutenja ter v dialogu določijo tiste teme, o katerih naj bi podrobneje razpravljali in jih v lokalnem okolju reševali.

Glas podobe je teoretsko povezan z različnimi okviri, ki so skupni z etnografskim raziskovanjem: z družbeno kritično teorijo, fenomenologijo, izkustvenim učenjem (konstrukcija osebnih pomenov prek izkušenj). Pri omenjenih teoretskih okvirih in v praksi so pri uporabi fotografije pomembna etična načela. Na fotografijah so prikazani tudi zasebni prostori, ljudje v njihovi zasebnosti, zato je treba fotografije izbrati previdno, da se zasebnost ohranja. Fotografije lahko prikažejo tudi nelegalne dogodke ali odnose, zato je potreben premislek o varstvu podatkov. Izbor fotografij opravi raziskovalec in udeleženec v raziskavi, objavijo pa se le v soglasju z udeležencem.

V raziskovanju učenja in izobraževanja v odraslosti imajo različne tehnike zbiranja podatkov v okviru etnografske metode različno vlogo pri spoznavanju načinov doživljanja ljudi v nekem okolju ali neki profesionalni skupini. Glas podobe je ustrezna tehnika, da raziskovalci spoznajo osebne izkušnje; poleg tega pa lahko omogoči, da spoznamo tudi prikrite dele izkušenj, želja, kulture.

Pri etnografiji in drugih kvalitativnih metodah je dobro, da uporabimo več virov informacij in načinov zbiranja informacij, ker to prispeva k zanesljivosti kvalitativnih raziskav. Glas podobe je navadno tehnika, ki je pospremljena še z drugimi viri informacij, kot je denimo analiza dokumentov ali intervjuji, zato lahko z njo učinkovito sledimo načelu triangulacije. V nadaljevanju bomo prikazali nekaj primerov, kjer so bile uporabljene etnografije in različni viri informacij.

## Izbrani primeri

Najbolj poznane so etnografije pri raziskovanju pismenosti (Street, 2013) in učenja v lokalnem okolju, kot so bile raziskave antropologinje Jane Lave (Lave in Wenger, 1991) v prejšnjem stoletju, na osnovi katerih se je razvil koncept skupnosti prakse. Za njimi je bilo veliko etnografij v izobraževanju odraslih. Pastuhov in Rusk (2018) sta

---

16 Na Andragoški poletni šoli je bila uporabljena ta tehnika z namenom, da bi lokalni prebivalci sami spodbudili kritično razmišljanje odločevalcev. 1995 so udeleženci APŠ fotografirali mesta, kjer so se družili mladi, ki takrat v Ajdovščini niso imeli svojih prostorov. Ob zaključku poletne šole so bile fotografije na razstavi v lokalni galeriji in pripravljen je bil pogovor z različnimi akterji (center za socialno delo, srednje šole, lokalna oblast, starši, mladi ...). Pogovor ni bil najbolj enostaven, saj so fotografije zgovorno pričale o prostočasnih praksah mladitih.

z etnografijo raziskovala skandinavsko ljudsko izobraževanje v jezikovnem študijskem krožku in osvetlila, kako nastaja znanje v študijskem krožku. Etnografija je bila koncipirana in je potekala podobno kot študija primera. Za raziskavo sta uporabila koncept dejavnega državljanstva in nato spremljala različne kategorije. Kot vir podatkov so služili zapiski opazovanja z udeležbo, avdio posnetki, intervju in e-pošta.

Omenimo še dva druga primera, ki izhajata iz dveh različnih okolij: učenja na delu ob rekonstrukciji tovarne pohištva (Juravich, 2017) v ameriškem okolju in skupnostnega izobraževanja žensk na Irskem (O'Grady, 2018). Tudi v teh primerih so bile uporabljene različne tehnike zbiranja podatkov: intervjuji, analiza artefaktov, terensko opazovanje, fokusna skupina.

Tom Juravich je profesor s področja študij dela na Univerzi Massachusetts in aktivist v delavskem gibanju. V omenjeni raziskavi je proučeval znanje delavcev oziroma »artefakte znanja delavcev«, ki jih razume kot integralni del proizvodnje. Okvir za razmišljanje in usmerjanje opazovanja so bili koncepti spretnosti (*skills*), delovalnosti (*agency*) in habitusa. Koncept delovalnosti je bil uporabljen zato, ker je avtor želel poudariti, da delavci – četudi t. i. nekvalificirani delavci – niso le »priveski« strojev, temveč so s svojim znanjem in spretnostmi integralni del proizvodnje.

Etnografija je potekala ob zapiranju in rekonstruiranju tovarne pohištva *Nichols and Stone factory*, pri čemer so bili kot artefakti v središču pozornosti opazovalca znanje delavcev in spretnosti ter specifično orodje, ki so ga ustvarili s svojim znanjem. Implicitno znanje je nastajalo v več generacijah delavcev in se je z dopolnjevanjem nenehno spreminjalo. Iz tega razumemo vsaj dvoje: (a) da spretnosti niso statični atribut posameznika in (b) znanje nastaja v praksi ter se nalaga v plasteh več generacij. Delavci so izdelali več specifičnih kosov orodja, ki je bilo primerno za izdelavo pohištva in s katerim so bili pri svojem delu bolj učinkoviti. Izdelovanje posebnega orodja kaže na njihovo delovalnost in zavzeto, ustvarjalno vključenost v delo. Ti kosi orodja so artefakti tihega znanja delavcev in jih lahko interpretiramo iz zornega kota arheologije vedenja, ki je nastajalo na delu.

Po zaprtju tovarne in odhodu delavcev so pri procesu rekonstrukcije proizvodnje ugotovili, da potrebujejo tiho znanje/spretnosti prejšnjih delavcev, zato so jih ponovno najeli, da so poučevali zaposlene v prenovljeni tovarni. V svoji raziskavi avtor ni ugotovil le tega, da je pomembno tiho znanje, temveč tudi habitus, ki je rezultat vseh preteklih izkušenj. To je utelešeno ali umeščeno znanje (*embodied knowledge*), ki deluje kot predispozicija za percepcijo, mišljenje in delovanje. Habitus in praktični čut, ki so ga delavci formirali več let, sta jim omogočala, da so z lahkoto izdelovali stole in razvijali prakso.

Pri zgornji raziskavi vidimo, da je etnografija kot metoda pomembna za razumevanje tihega (implicitnega) znanja, vsakdanjih veščin in habitusa. Že Polany (1966, str. 10) je pisal o tem, da znanje in spretnosti niso le objektivni, formalni, eksplicitni, ampak so tudi informalni, subjektivni, neizgovorjeni. Znana je njegova misel, da ljudje več znajo,

kot pa zmorejo ubesediti/povedati. Tihega znanja ne moremo spoznati z eksplicitnim spraševanjem z različnimi vprašalniki, ker ljudje ne vedo, da to vedo. Nekvalificirani delavci so bili v raziskavi sicer brez formalnega eksplicitnega znanja, a niso bili brez implicitnega znanja o procesu produkcije. Znanje in spretnosti tudi niso zgolj racionalne kategorije, ki so merljive kot dihotomni pojavi, ki so prisotni ali pa niso prisotni v pomenu, da človek neko znanje ima ali pa ga nima. Tak pogled je idealiziran pogled, ki ne omogoči, da bi uvideli, kako se znanje in spretnosti zapisujejo tudi kot telesne in odnosne procedure, ki so umeščene v določeni kulturi. Iz slednjega lahko pokažemo na drugo značilnost, ki jo lahko zasledujemo z etnografskim raziskovanjem. To je kumulativno nalaganje znanja v obliki orodij, kar kaže na formiranje kolektivnega znanja več generacij delavcev. Produkcija sloni na izkušnjah več generacij.

Z etnografijami je omogočeno, da preizprašujemo idealizirano dekontekstualizirano znanje ali spretnosti in t. i. oddaljenemu pogledu na znanje dodamo še proksimalni pogled, prek katerega ugotovimo, da so znanje in spretnosti kontekstualizirani, fluidni element postajanja delovalca (akterja). Uporabimo lahko Collinsovo (Collins, 2010) delitev na tri vrste tihega znanja: odnosno, somatsko in kolektivno. Artikulacija somatskega tihega znanja pomeni povezavo z že omenjenim delom Bourdieuja in njegovim konceptom habitusa ter praktičnega čuta. Habitus je skupen in v času krize ali kritičnih trenutkov (kot npr. pri gašenju požarov) ljudje delujejo usklajeno, ne da bi bilo posameznikovo delo potrebno načrtovati. Zunanjemu opazovalcu se zdi, kot da se dejavnosti same usklajujejo. Bourdieujev koncept habitusa se uveljavlja pri mnogih etnografskih raziskavah – npr. raziskave O'Connorja (2005), Spencea in Carterja (2014) – še posebej pri raziskavah v delovnem okolju. Raziskave delovnega procesa ne omejuje delavčeve delovalnosti (*agency*) na upornost do nadzornikov in izkoriščanje delavcev, temveč se delovalnost izkaže tudi v ustvarjanju orodij in delovnega znanja. Pogosto so to etnografije, ki so eksploratorne in brez vnaprejšnjih hipotez ter pri obdelavi podatkov ne uporabljajo deduktivnega kodiranja, temveč iščejo porajajoče se teme. Induktivne teme nastajajo podobno kot pri strategiji utemeljene teorije. Poleg indukcije in dedukcije se pri etnografijah pojavlja še tretja vrsta miselnih strategij, to je abdukcija.<sup>17</sup>

Drugi primer etnografije je raziskava irske raziskovalke Maeve O'Grady. Njena etnografija se ukvarja s proučevanjem skupnostnega izobraževanja žensk na Irskem. Raziskava vključuje enomesečno terensko delo in fokusno skupino. Avtorica O'Grady je izhajala iz kritične feministične teorije izobraževanja, ki jo je dopolnjevala s poststrukturalističnim priznavanjem subjektivitete. Izhajala je iz teze, da socialne strukture vplivajo na individualnost prek znanja. Vsak posameznik strukturira svoje znanje, toda ti procesi

---

17 Abdukcija je forma mišljenja, povezana s pragmatizmom, in jo uporabljamo v situacijah negotovosti, ko pa vendar – kljub negotovosti – potrebujemo neko razlago dogodkov. Abdukcija pomeni, da opazovanemu pojavu X, ki ga ne moremo pojasniti, dodamo (začasno) element Y, kajti če dodamo Y, lahko razumemo pojav X. Možnost ohranimo, dokler ne ustvarimo bolj verjetne interpretacije.

so vedno vpeti v kulturne strukture. Opravila je institucionalno etnografijo, in sicer etnografijo v organizaciji, ki izobražuje ženske, ki ne morejo plačati izobraževanja, a potrebujejo usposabljanje za delo. Tudi ona je uporabila koncept habitusa za okvir razmišljanja in predpostavko, da je bila pozicija ženske v irski družbi reproducirana in vzdrževana prek izobraževalnega in religioznega sistema. Ženske, vključene v raziskavo, so bile pripadnice delavskega razreda. Z etnografijo je raziskovalka želela spoznati, kako ženske usposobiti in opolnomočiti za pozitivne družbene spremembe, kako spodbuditi njihovo delovalnost v javnih prostorih v tisti kulturi, ki jih je utišala zaradi njihovega družbenega spola in družbenega razreda. Ugotovila je, da neformalno izobraževanje vpliva na identitetni kapital. Za izobraževanje žensk so zelo pomembni t. i. nevidni kolidži, ki bi jih z našimi besedami ali v našem naboru oznak poimenovali »enajsta šola pod mostom«, kjer poteka neformalno in informalno učenje, ki ga vodijo ženske za ženske.

### Etnografija in raziskovanje ne-znanja

V okviru izobraževanja smo navadno pozorni na znanje in želimo odkrivati znanje, veščine, kompetence ipd. – kakorkoli že imenujemo produkte učenja, ki so bodisi eksplicitni bodisi implicitni. Andragogi spremljajo znanje in se ukvarjajo z ustvarjanjem, prenašanjem, evalviranjem, priznavanjem znanja. Navadno so vsi ti procesi opremljeni s kritično refleksijo in iskanjem napak v znanju. Napaka je odstopanje od normiranega znanja. Znanje je vrednota, ki utemljuje tudi akademsko izobraževanje andragogov ter raziskovanje izobraževanja in učenja v odraslosti. Ker smo prepričani v moč lastne vrednote znanja, to prepričanje posplošimo tudi na druge ljudi in mislimo, da je znanje vrednota za vse ljudi. Spregleda se, da nekaterim ljudem akademsko znanje ni vrednota. To še ne pomeni, da ti ljudje nimajo kakega drugega znanja, npr. lokalnega znanja o zdravilnih zeliščih (s čimer se ukvarja etnobotanika) ali znanja o pojavih v njihovem lokalnem okolju. Etnografsko raziskovanje učenja je navadno uporabljeno tedaj, ko se raziskovalci odmaknejo od »homo academicus« ali sistema formalnega izobraževanja in s tem povezanega formalnega akademskega znanja, kot smo videli v primeru znanja delavcev v tovarni pohištva. Tudi če se odmaknemo od akademskega znanja, je v središču še vedno iskanje toka znanja, tudi tihega znanja, medtem ko je ne-znanje razumljeno kot nekaj nevrednega.

Antropologi pa uporabljajo etnografijo tudi pri raziskovanju ne-znanja, to so t. i. etnografske študije ne-znanja (*ethnographic studies of ignorance*). Ne-znanje je objekt proučevanja še posebej v tistih kulturah, kjer so nekatere skupine izločene iz t. i. posvečenega znanja, ki je navadno dostopno le prek posebnih iniciacij. Nekatere vrste znanja so označene kot skrivnost in (neposvečeni ali neinicirani) ljudje se zavedajo, da tega znanja nimajo, a mu priznavajo vrednost. Skrivnostnost je v teh primerih zelo pomembna, saj bi kult nečesa posvečenega izgubil moč, če ljudje skritemu znanju ne bi priznavali



pomembnosti. Prakse vzpostavljanja ne-znanja (nepoznavanja nečesa) vključujejo kognitivne in emocionalne elemente ter odnos med skupinami. Prakse so aktivno producirane prek iniciacij in z izločanjem neiniciranih skupin (Mair, Kelly in High, 2012). Na razvoj antropologije ne-znanja in uporabo etnografij je vplivala sociologija znanja (*sociology of knowledge*), predvsem avtorji, kot sta Latour in Haraway, in sprememba koncepta kulture. Osrednja ideja v kulturni antropologiji je, da je kultura koherentna celota znanja, navad, vrednot, ki se prenaša med generacijami (gl. Clifford in Marcus, 1986), sodobne interpretacije kulture pa poudarjajo procesnost, zato so se raziskave preusmerile od predmetov k procesom in od lokalnosti k dinamičnim globalnim temam (gl. npr. Auge, 2014) – gre za premik od proučevanja gotovosti in prepoznavnosti praks k negotovim praksam. Proučevanju znanja so tako dodali tudi proučevanje ne-znanja.

Clifford (Clifford in Marcus, 1986, str. 7) je eksplicitno zapisal, da naj sodobne etnografije vključijo tudi opisovanje ne-znanja, še posebej zato, ker smo opustili ideje 18. stoletja o sistematičnosti (kulturnega) znanja. Sodobno znanje nenehno nastaja in z nastajanjem producira tudi primanjkljaje, vrzeli, ki jih je potrebno zapolniti. Te ugotovitve se pokažejo tudi v andragogiki in jih razvijamo kot celotno strukturo analize potreb po izobraževanju. Čeprav – denimo – alfabetska pismenost narašča, se pojavlja problem funkcionalne pismenosti. Proučevanje slednje je lahko sestavni del kritike aktualne politike, ki ni naklonjena družbeni pravičnosti. Proučevanje ne-znanja in kritika politike, ki naj bi celo na nek način omogočala ne-znanje pri marginaliziranih skupinah, je posledica tako neomarksističnih pogledov na družbena razmerja kot tudi vpliva poststrukturalizma in teorije prakse. Te teorije (in z njimi uporabljene etnografije kot del empiričnih raziskav) razumejo ne-znanje kot posledico vpliva skupin, ki imajo družbeno moč prek kapitala, na omejevanje dostopa do znanja tistim skupinam, ki nimajo družbene moči. Nekateri – kot npr. tudi antropolog in anarhistični aktivist David Graeber – celo napišejo, da je ne-znanje stvar (neučinkovite) državne birokracije.

Politične kritike ne-znanja so povezane tudi z agnotologijo (Proctor in Schiebinger, 2008) in ekonomijo ne-znanja. Pri obeh gre za soočanje z ne-znanjem, a na različen način. Pri prvi za produciranje ne-znanja in soočanje z ne-znanjem, ki je namerno ustvarjeno z lažnimi informacijami pod krinko znanstvenega raziskovanja. Primer takega ravnanja so prakse vzpostavljanja dvoma v raziskave, ki kažejo povezanost med kajenjem in rakavimi obolenji. Tobačna industrija je namerno razvila dvom v medicinske raziskave. Ekonomija ne-znanja pa se ukvarja s sodobnim problemom hitrega zastarevanja predvsem (specializiranega) tehnološkega znanja. Hitro naraščanje znanja razvije možnost, da nekatere skupine, ki znanje imajo, izkoriščajo druge skupine, ki znanja nimajo, kar je pomemben element pri razvoju globalnega kapitalizma.

Etnografsko raziskovanje ne-vedenja/neznanja poudarja pomen ljudi in njihovega ozaveščanja. V tem je sorodno z izobraževanjem odraslih, ki si prizadeva ljudi opismeniti in prek znanja tudi opolnomočiti. Ne-znanje namreč ni le pomanjkanje informacij



ali specifičnega znanja, temveč je mnogo več – prepleteno je z razvojem identitete in socialnim umeščanjem človeka. Etnografija ne-znanja se osredotoča na kulturno produkcijo ne-znanja, za kar ne zadostuje raziskovanje obstoječih primanjkljajev v znanju, ki se jih ljudje zavedajo, temveč je potrebno raziskovati množico enot, za katere ljudje niti ne vedo, da o njih ničesar ne vedo. Z etnografijami in različnimi vrstami (predvsem skupnostnega) izobraževanja želimo pri ljudeh ozavestiti področje nepoznanega. Ko se zavedo, da nečesa ne vedo, je večja možnost, da se bodo tega naučili. Prek tega pa se bodo razvile tudi možnosti opolnomočenja.

## Zaključek

Etnografska metoda je pomembna za raziskovanje kontekstualiziranega učenja ali učenja in situ, zato se ne čudimo, da je bila »posvojena« pri raziskovalcih učenja v delovnem okolju in drugih organizacijah, kjer so razvili t. i. organizacijsko etnografijo, ki se posveča raziskovanju kulture organizacije z namenom oblikovanja refleksije o praksi in transformiranja prakse. Ugotovimo lahko, da je družbeno angažirana etnografija podobna andragoški praksi t. i. radikalnih avtorjev, kot je npr. Freire – v obeh primerih gre za združevanje opolnomočenja udeležencev in ozaveščanja ali izobraževanja.

Etnografija je kompleksna in dialoška metoda raziskovanja, ki v vseh svojih formah in z vsemi uporabljenimi načini zbiranja podatkov sledi kompleksnosti sodobnega sveta. Ambivalence se porajajo na več ravneh: na ravni opredelitev in poimenovanj, kategorizacij, zanesljivosti in na ravni veljavnosti spoznanj, na ravni kombinacij med raziskovalno in didaktično metodo, strukturiranosti in tudi na ravni uporabe različnih tehnik zbiranja podatkov. Etnografija je sodelovalna, zato vključuje tudi mnoge tenzije medčloveških odnosov, torej je mnogo ambivalenc tudi na »terenu«.

Etnografijo uporabljajo na mnogih področjih proučevanja učenja. Uporabljajo jo pri raziskovanju pismenosti, pri čemer naj izpostavimo različne raziskave Briana Streeta. Je tudi metoda pri proučevanju vpliva družbenega spola na učenje in izobraževanja v odraslosti, kjer izstopajo avtorice s področja feministične teorije. Etnografije so uporabili pri raziskovanju učenja v zaporih, lokalnem okolju. Upoštevač ambivalentnosti metode jo bomo izbrali ob tistih raziskovalnih problemih, ko z drugimi metodami ne bi pridobili vpogleda v vzorce učenja, odnos do učenja, vrednotenje učenja.

Etnografija je integrativen pristop, ki povezuje individualno s kulturnim kontekstom, lahko povezuje raziskovanje in prakso izobraževanja prek spodbujanja refleksije udeležencev in raziskovalcev, lahko je tudi povezava med učenjem v vsakdanjem življenju in organiziranim izobraževanjem, npr. v funkciji analize izobraževalnih potreb ali pa animacije posameznikov za izobraževanje. V tem besedilu smo se osredotočili le na kvalitativne tehnike zbiranja podatkov. Razvoj etnografije pa gre v smeri uporabe raznovrstnih podatkov in tehnik za zbiranje podatkov.

## Literatura

- Atkinson, P. (1990). *The Ethnographic Imagination: textual constructions of reality*. London: Routledge.
- Auge, M. (2014). *L'antropologo e il mondo globale*. Milano: Raffaello Cortina Editore.
- Barton, D. in Hamilton, M. (1998). *Local Literacies: Reading and Writing in Community*. London: Routledge.
- Booth, C. (1902). *Life and Labour of the People in London*. London: Macmillan.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2002). *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Cefkin, M. (ur.) (2010). *Ethnography and the Corporate Encounter*. New York: Berghahn Books.
- Certeau, M. (2007). *Iznajdba vsakdanjosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Clifford, J. in Marcus, G. E. (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Collins, H. (2010). *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.
- Creswell, J. (2009). *Research Design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Czarniawska, B. (2018). Fieldwork Techniques for Our Times: Shadowing. V M. Ciesielska, in D. Jemielniak (ur.), *Qualitative Methodologies in Organization Studies* (str. 53–74). Rotterdam: Springer.
- Evans-Agnew, R. A., Boutain, D. M. in Rosenberg, M. A. (2017). Advancing Nursing Research in the Visual Era: Reenvisioning the Photovoice Process Across Phenomenological, Grounded Theory, and Critical Theory Methodologies. *Advanced Nurs. Sci*, 40(1), 1–15.
- Evans-Agnew, R. A. in Rosenberg, M. A. (2016). Questioning Photovoice Research: Whose Voice? *Qualitative Health Research*, 26(8), 1019–1030.
- Fenwick, T., Edwards, R. in Sawchuk, P. (2011). *Emerging Approaches to Educational Research*. New York: Routledge.
- Goffman, A. (2014). *On the Run*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hammersley, M. in Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in Practice*. Milton Keynes: Open University.
- Hamilton, M. (1999). Ethnography for classrooms: constructing a reflective curriculum for literacy. *Curriculum Studies*, 7(3), 429–444.
- Hegarty, A. (2016). Photovoice: Facilitating fathers' narratives of care. *The Adult Learner Journal*, 72–86. Pridobljeno s <https://eric.ed.gov/?id=EJ1117513>.
- Jacobsen, M. H., Drake, M. S., Keohane, K. in Petersen, A. (ur.) (2014). *Imaginative Methodologies in the Social Sciences: Creativity, Poetics and Rhetorics in Social Research*. Burlington: Ashgate.
- Janko Spreizer, A. (1999). Etnografski pristop k raziskovanju pismenosti : primer etnografije pismenosti v izbranem romskem naselju. *Andragoška spoznanja*, 5(1), 27–43.
- Jason, L. A. in Glenwick, D. S. (2016). *Handbook of Methodological Approaches to Community – based Research*. New York: Oxford University Press.
- Jubas, K., Taber, N. in Brown, T. (ur.) (2015). *Popular culture as pedagogy: Research in the field of adult education*. Rotterdam: Sense.

- Juravich, T. (2017). Artifacts of workers' knowledge: Finding worker skill in the closing and restructuring of a furniture manufacturer. *Ethnography*, 18(4), 493–514.
- Kim, J. H. (2016). *Understanding Narrative Inquiry*. London: Sage.
- Lave, J. in Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leavy, P. (2015). *Method Meets Art: Arts-Based Research Practice*. New York: Guilford.
- Ličen, N., Findeisen, D. in Fakin Bajec, J. (2017). Communities of practice as a methodology for grassroots innovation in sustainable adult education. *Andragoška spoznanja*, 23(1), 23–39.
- Ličen, N., Lihtenvalner, K. in Podgornik, V. (2012). The non-formal education and migration of the Aeta, an indigenous tribe in the Philippines. *Anthropological notebooks*, 18(3), 25–40.
- Mair, J., Kelly, A. in High, C. (2012). Introduction: Making Ignorance an Ethnographic Object. V C. High, A. Kelly in J. Mair (ur.), *The Anthropology of Ignorance* (str. 1–32). New York: Palgrave MacMillan.
- Merriam, S. M. (2002). *Qualitative Research in Practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- O'Connor, E. (2005). Embodied Knowledge. *Ethnography*, 6(2), 183–204.
- O'Grady, M. (2018). An institutional ethnography of a feminist organization: a study of community education in Ireland. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 9(1), 29–44.
- Pastuhov, A. in Rusk, F. (2018). Citizenship as individual responsibility through personal investment – an ethnographic study in a study circle. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 9(1), 95–108.
- Peljhan, M. in Zelić, A. (2015). Fototerapija – pregled in nove perspektive. V M. Peljhan (ur.), *Fototerapija – Od konceptov do praks* (str. 15–68). Kamnik: CIRIUS.
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. London: Routledge.
- Proctor, R. in Schiebinger, L. (ur.) (2008). *Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance*. Stanford: Stanford University Press.
- Scott, S. (2009). *Making Sense of Everyday Life*. Cambridge: Polity Press.
- Scribner, S. (1984). Studying working intelligence. V B. Rogoff in J. Lave (ur.), *Everyday cognition: Its development in social context* (str. 9–40). Cambridge: Harvard University Press.
- Small, M. L. (2009). 'How many cases do I need?' On science and the logic of case selection in field-based research. *Ethnography*, 10(1), 5–38.
- Smith, D. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Spence, C. in Carter, C. (2014). An exploration of the profession habitus in the Big 4 accounting firms. *Work, Employment and Society*, 28(6), 946–962.
- Street, B. (1984). *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Street, B. (2013). *Social Literacies: Critical Approaches to Literacy in Development, Ethnography and Education*. New York: Routledge.
- Strom, M. in Martin, A. (2017). *Becoming Teacher: A Rhizomatic Look at First Year Teaching*. Rotterdam: Sense.

- Suchman, L. (1987). *Plans and Situated Actions: The Problem of human-machine communication*. Cambridge: University of Cambridge.
- Tedlock, B. (1991). From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research*, 47(1), 69–94.
- Watson, T. (2011). Ethnography, Reality, and the Truth: The Vital Need for Studies of 'How Things Work'. *Organizations and Management Studies*, 48(1), 202–217.
- Wolcott, H. F. (2003). *The Man in the Principal's Office. An Ethnography*. Walnut Creek: Alta-Mira Press.
- Wolff, K. H. (1976). *Surrender and catch: Experience and Inquiry Today*. Boston: Reidel.